

YUKO ISHINO – KAUKO LAITINEN

Tarustot kansakunnan historian palveluksessa

Japanilais-suomalaista vertailua¹

Kalevala ja japanilainen Nihonshoki poikkeavat toisistaan niin syntyajan, kokoamistavan kuin sisällönkin osalta. Historioitsijan arvovallalla Jalmari Jaakkola ja Kiyoshi Hiraizumi käyttivät kuitenkin kumpikin omilla tahoillaan niitä hyvin samantyyppisesti oman aikansa ”kansallisen tehtävän” edistämiseen. Molemmat pyrkivät luomaan uuden historian tulkinnan, joka toimisi kansakunnan yhtenäisyyden pohjana ja identiteetin vahvistajana. Historioitsijoita vertailee tokiolaisen Tsudan yliopiston tutkija Yuko Ishino. Vertailun taustalla on Japanissa parhaillaan meneillään oleva ”historiatietoisuusdebatti”, jonka esittelee dosentti Kauko Laitinen.

■ *Historiallisen Aikakauskirjan* 100-vuotisjuhlanumerossa (1/2003) pohdittiin historian tutkimuksen kansallista ja poliittista tehtävää. Japanissa on jo pitempään käyty keskustelua ns. ”historiatietoisuus kysymyksestä” (*rekishi ninshiki mondai*) eli siitä, mitä kansalaisten sopii tietää omasta historiastaan. Japanin ulkopuolella, etenkin muissa Itä-Aasian maissa, on kritisoitu japanilaisten koulujen oppikirjoja riittämättömästi maan militaristisen menneisyyden kuvauksesta.

Keskustelu on innoittanut myös japanilaiset tutkijat vertailemaan oman maansa historian kirjoitusta muihin maihin. Tämänkin vuosikymmenien taakse palaavan japanilais-suomalaisen vertailun on tehnyt ajankohtaiseksi Japanissa meneillään oleva historian uudelleenarviointi, jonka keskeisenä kysymyksenä on edelleen se, mitä maan historian oppikirjoissa saa kirjoittaa.

Vuonna 1965 japanilainen historian pro-

fessori Saburō Ienaga haastoi maansa opetusministeriön oikeuteen sillä perusteella, että hänen mielestään ministeriön ylläpitämä koulujen oppikirjojen esitarkastuspakko rikkoi maan perustuslakia. Oppikirjojen esitarkastuslautakunta oli aiemmin hylännyt Ienagan koulujen historian oppikirjan käsikirjoituksen ”liiaksi sodan varjopuolia kuvaavana”. Kaksi vuotta myöhemmin Ienaga laajensi haastettaan syyttämällä ministeriötä mm. Japanin kansakunnan keisarillista alkuperää koskevan myytin sallimisesta oppikirjoissa historiallisen totuuden veroisena. Vuonna 1986 Ienaga jätti vielä uuden haasteen ministeriötä vastaan sillä perusteella, että esitarkastuskomitea oli vuoden 1982 tarkastuksessa vaatinut Ienagaa korvaamaan käsikirjoituksessaan mm. maininnan ”hyökäyksestä” (*shinryaku*) Kiinaan termillä ”eteneminen” (*shinshutsu*). Japanin korkein oikeus antoi päätöksensä Ienagan nostamiin syytteisiin vuonna 1977 – tällöin oli kulu- nut peräti 32 vuotta ensimmäisen haasteen jättämisestä. Siinä Ienaga historioitsijakollegooneen ja kymmeniin tuhansiin nousevi- ne muine tukijoineen saivat osittaisen voiton oikeuden velvoittaessa hallitusta sekaantumaan oppikirjojen opetussisältöihin niin vähäisessä määrin kuin mahdollista. Oikeus säilytti kuitenkin oppikirjojen enakkotarkastusoikeuden.

Oikeusprosessi Japanin valtiota vastaan sai aikaan muutoksia maan historian oppikirjojen sisällössä jo ennen oikeuden päätöstä. 1990-luvun puolivälissä tavallisimmin käytössä olleet oppikirjat sisälsivät viittauksia japanilaisvastaiseen liikkeeseen Japanin miehittämässä Koreassa, keisarillisen Japanin armeijan Nankingissa 1937 toimeenpanemaan joukkosurmaan, japanilaisjoukkojen paikallisiin seksiorjiin ja lääketieteellisiä testejä sotavangeilla tehneeseen yksikkö 731:een.

Japanin sodanjälkeiset historian oppikirjat sivuuttivat vuosikymmenten ajan maan militaristisen menneisyyden pintapuolisesti. Oppikirjojen sisältö oli tuolloin lähinnä tutkijoiden akateemisen kiinnostuksen kohde vailla yleisempää mielenkiintoa, kansainvälisestä huomiosta puhumattakaan. Vastakun opetusministeriö vuonna 1982 vaati

mantereelle tapahtuneen ”hyökkäyksen” pehmentämistä ”etenemiseksi” professori Ienagan käsikirjoituksessa, alkoi oppikirjakysymyksen politisoituminen ja kansainvälistyminen, mitä vielä vahvisti 1985 pääministeri Yasuhiro Nakasonen vierailu sodassa kuolleille – myös sotarikollisille – omistetussa tokiolaisessa Yasukuni-temppelissä. Muutkin konservatiivista Liberaalidemokraattista puoluetta edustavat pääministerit ovat jatkaneet Nakasonen aloittamaa käytäntöä protesteista huolimatta. Japanissa useat oppositiopuolueet ja erilaiset kansalaisryhmät ovat käyttäneet oppikirjakysymystä omiin tarkoituksiinsa kiinnittämällä ulkovaltojen hallitusten ja median huomiota asiaan ja pyytämällä niiltä kannanottoja asiaan. Ulkomaisia mielenilmaisuja ei olekaan ollut vaikea saada, mutta ennen kaikkea on kuitenkin kyse Japanin sisäisestä keskustelusta, jossa on hyödynnetty kansainvälisiä reaktioita.

Oppikirjakysymyksen politisoituminen on näkynyt myös oppikirjamarkkinoilla. Esitarkastuksesta huolimatta kirjojen sisällöt ovat vaihdelleet melkoisesti. Konservatiivista historianäkemyksestä edustava kirjoittajaryhmä sai vuonna 2001 luvan julkaista ns. *Uuden historian oppikirjan* (Atarashii rekishi kyōkasho), jossa paljolti vaiettiin Japanin sotaisesta menneisyydestä. Siinä myös esiteltiin Japanin keisarikeskeinen syntylegenda historiallisena tosiasiana ja perusteltiin Japanin hyökkäyksiä naapurimaihin toimiksi, joiden tarkoituksena oli Aasian ”vapauttaminen”. Laajat protestit paitsi Japanissa myös Kiinassa ja molemmissa Koreoissa (niiden hallitukset mukaan lukien) vaikuttivat kuitenkin kansalaismielipiteeseen Japanissa niin, ettei kyseistä oppikirjaa ole juurikaan tilattu kouluihin.

Oppikirjakysymyksen kansainvälistymiseen on myötävaikuttanut kylmän sodan päättymisen jälkeinen mielipideilmaston vapautuminen Manner-Aasiassa. Perinteisesti Kiinan, Korean ja Kaakkois-Aasian maiden hallitukset eivät ole puuttuneet japanilaisten omaan historiankirjoitukseen – sotakorvauksistakin Mao Zedong ja Zhou Enlai päättivät 1972, ettei Kiinan hallitus vaadi niitä Japanilta, koska tärkeintä oli

maiden suhteiden normalisointi ja kehittäminen. Japani on kuitenkin pyrkinyt hyvittämään mennyttä myöntämällä Aasian maille varsin avokätisesti virallista kehitysapua. Kylmän sodan päättyessä 1980-luvun lopulla Japanin miehitysvallasta aikoinaan kärsineiden Aasian maiden yksityiset kansalaiset ja heitä edustavat järjestöt kuitenkin alkoivat vaatia korvauksia Japanin valtiolta. Japani on suhtautunut vaatimuksiin nihkeästi, vedoten mm. siihen ettei nykyinen Japani ole vastuussa keisarillisen Japanin armeijan teoista. Media ja kansalaisjärjestöt eri Aasian maissa ovat tällöin kiinnittäneet huomiota siihen, ettei japanilaisissa historian oppikirjoissa ole edelleenkään otettu selkeästi etäisyyttä militarismin ajan tapahtumiin. Etenkin Kiinassa, Koreassa ja yhä enemmän myös Kaakkois-Aasiassa on katsottu, etteivät Japanin nykyiset historian oppikirjat anna riittävän todenmukaista kuvaa keisarillisen Japanin sotajoukkojen toiminnasta niiden miehittäessä suurta osaa Itä- ja Kaakkois-Aasiasta 1930-luvun lopulta aina Tyynenmeren sodassa tapahtuneeseen Japanin antautumiseen 1945 saakka. Japanin hallituksen vastuuta on omiaan korostamaan se seikka, että historian oppikirjat ovat edelleenkin Japanin opetus- ja tiedeministeriön kerran neljässä vuodessa tapahtuvan ennakkotarkastuksen alaisia ja siten edustavat maan virallista, konservatiivisena pidettyä historiantulkintaa. Japanin hallitukset ovat toistaiseksi olleet haluttomia puuttumaan oppikirjojen tarkastuskäytäntöön.

Historian oppikirjoja koskeva debatti ei kuitenkaan merkitse sitä, etteikö Japanista – jota on kuitenkin pidettävä Itä-Aasian yhteiskunnista demokraattisimpana – löy-

1. Tämä Yuko Ishinon artikkeli pohjautuu Ishinon kahteen aikaisempaan samaa aihepiiriä käsittelevään tutkimukseen: Ishino (2003), 'Myth and History: Comparative Study on Historians of Japan and Finland around World War II', julkaisematon käsikirjoitus, 13 s. ja Ishino (2002), 'Rekishi gakusha Yarumari Yākkora no shōgai to Karewara kenkyū' (Historiantutkija Jalmari Jaakkolan elämä ja Kalevalan tutkimus), *Balto-Scandia*, vol. 12, no. 19. Artikkelin suomenkielisestä asusta vastaa Kauko Laitinen, joka on tekijän luvalla tiivistänyt ja editoinut tekstiä sekä lisännyt alkuun historian uudelleenarviointia Japanissa käsittelevän johdannon.

dy myös militarismin aikaa esittelevää kirjallisuutta. Varsinainen tilinteko menneisyyden osalta on silti vasta edessäpäin. Maan johtoasemissa on vielä viime aikoihin asti ollut sotaa edeltävän sukupolven edustajia, jotka eivät kaikki ole suinkaan olleet henkisesti valmiita tunnustamaan maansa tappiota Tyynenmeren sodassa. Uusi sukupolvi ei ole tähän sidottu, vaikka Japanin lähihistoria edelleen herättää poliittisia intohimoja niin Japanin sisällä kuin ulkopuolellakin.

Tutkija Yuko Ishino tokiolaisesta Tsudan yliopistosta kuuluu uuden sukupolven japanilaisiin tutkijoihin, jotka ovat aloittelemassa historian uudelleen arviointia. Varsinaisesti Ishino on politiikan tutkija, joka on kiinnostunut kulttuurin ja politiikan suhteesta kansainvälisen politiikan tutkimuksessa. Hänen ohjaajanaan on toiminut Suomessakin hyvin tunnettu professori Hiroshi Momose. Ishino on aiemmin tutkinut Kaarle Krohnin *Kalevala*-tulkintoja ja tekee parhaillaan väitöskirjaa *Kalevalan* käytöstä suomalaisessa kansallisvaltioideologiassa. Ishino on myös vertaillut kahta samoihin aikoihin elänyttä historian tutkijaa, japanilaista Kiyoshi Hiraizumia ja Jalmari Jaakkolaa, joilla molemmilla oli hyvin vahva näkemys historiantutkimuksen kansallisesta tehtävästä ja jotka kirjoituksissaan hyödynsivät maittensa kansallisia tarustoja, *Nibonshokia* ja *Kalevalaa*.

Nihonshoki Japanin keisarivallan perusteluna

Nibonshoki (Japanin aikakirjat) syntyi keisarihovin toimeksiannosta vuonna 720 tarkoituksena osoittaa Japanin poliittista mautia Kiinalle ja Korealle.² *Nibonshokia* alettiin kuitenkin ajan mittaan pitää kansakunnan historiana siitä huolimatta, että noin puolet siitä on selvästikin epähistoriallista, mytologista ainesta. Tähän kuuluu mm. kuvaus keisarivallan alkuvaiheista. Japanin keisarivallan katsotaan olleen vallassa vuodesta 660 eKr, jolloin auringonjumalatar Amaterasusta polveutuva keisari Jimmu perusti Japanin. Historiallisesti Japanin nykyisen keisarivallan vallassaolo on todennettavissa kiinalaisten lähteitten perusteella

vasta 500-luvulta jKr. lähtien. *Nibonshokin* tarustoa hyödynsi etenkin Edo-kaudella (1603–1867) kukoistanut *kokugaku*-ajatussuunta. *Kokugaku* (”kansallinen oppineisuus”) pyrki klassisen kirjallisuuden avulla todistamaan ”japanilaisuuden hengen” olemassaolon jo ennen konfutselaisuuden ja buddhalaisuuden saapumista mantereelta. *Kokugakulle* sopi hyvin keisarivallan keskeisyyttä Japanin historiassa painottava käsitys. Ajatussuunnan vaikutuksesta keisari-instituution asema vahvistui merkittävästi Meiji-restauraatioissa (1868).³ *Kokugakulla* on Japanissa kannatusta tänäkin päivänä ja myös sen akateemisissa piireissä on henkilöitä, jotka pitävät *Nibonshokia* kaikilta osin historiallisesti luotettavana.

Meiji-kauden (1868–1912) jälkeen *Nibonshokin* seuraava poliittisen arvostuksen kausi ajoittui Tyynenmeren sotaan (1941–45), jolloin Japanin valtiollinen sensuuri tarkoin valvoi keisarikultin loukkaamattomuutta. Kun tunnettu japanilainen historioitsija Sōkichi Tsuda oli vuonna 1940 kyseenalaistanut tutkimuksissaan *Nibonshokin* ensimmäisten lukujen historiallisuuden ja osoittanut älymystön kirjoittaneen teoksen poliittisia tarkoituksia varten, Tsuda ja hänen kirjojensa kustantaja Shigeo Iwanami tuomittiin kahta vuotta myöhemmin keisariperheen halventamisesta kahdeksi vuodeksi vankeuteen ja samalla Tsudan teokset määrättiin vedettäväksi pois myynnistä. *Nibonshokin* kriittistä arviointia ei siis sallittu. Toisaalta osalle Japanin älymystöä keisarikeskeinen historisismi sopi: se hyväksyi *kokugakun* kansallismielisen ideologian ja sen näkemystä kutsuttiin keisarivaltiokeskeiseksi historiakäsitykseksi (*kōkoku-shikan*). Tämän koulukunnan keskeinen edustaja oli Kiyoshi Hiraizumi.

Kiyoshi Hiraizumin hengellisesti hyvä keskiaika

Kiyoshi Hiraizumi, yksi Japanin tunnetuimmista keskiajan historian tutkijoista, syntyi 1895 Hakusan-shintotempelin ylipapin perheeseen. Pappuus periytyi isältä pojalle tässä pohjoisjapanilaisen Fukuin läänin Heisenji-kylässä sijaitsevassa pyhätössä. Hiraizumin ajatteluun vaikutti suuresti hänen

sukunsa ja hän tutustui jo varhain kotipaikkakuntansa historiaan. Myös ajalle tyypillinen sotilaallinen kasvatus vaikutti hänen ajatteluunsa. Vuonna 1915 hän pyrki Tokion keisarilliseen yliopistoon opiskelemaan Japanin historiaa, jossa pian erikoistui keskiaikaan.

Yliopistossa Hiraizumi ryhtyi johtamaan oikeistolaista opiskelijajyhdistystä nimeltä Kōkoku dōshikai (”Valtakunnan elvyttämisen toveriseura”), joka suhtautui hyvin kriittisesti meneillään olleen Taishō-kauden (1912–26) demokratiakokeiluun. Häntä järkytti erityisesti se myönteinen huomio, jota Venäjän lokakuun vallankumous nautti Japanissa. Paitsi Venäjän tapahtumat myös Japanissa vuonna 1910 Meiji-keisariin kohdistunut murhayritys vaikuttivat ratkaisevasti Hiraizumin historianäkemykseen.⁴ Vuosi lokakuun vallankumouksen jälkeen Hiraizumi valmistui yliopistosta. Noihin aikoihin marxismilla, demokratialla ja liberalismilla oli vetovoimaa intellektuellien, opiskelijoiden ja työläisten keskuudessa.⁵ Hiraizumi lähinnä inhosi kyseisiä aatteita.

Valmistuttuaan Hiraizumista työskenteli lehtorina kirjallisuuden laitoksella ja vuonna 1926 ilmestyi hänen väitöskirjansa *Chūsei ni okeru shaji to shakai tonon kankei* (Buddhalaisien ja shintolaisten temppelien suhteet yhteiskuntaan keskiajalla). Kun samanaikaisesti ilmestyi myös teos *Chūsei ni okeru seishin seikatsu* (Hengellinen elämä keskiajalla), häntä alettiin pitää lupaavana keskiajan historian tutkijana. Väitöskirjassaan hän vertaili yhteiskunnasta vetäytymisen kohteita (*saks. Asyl*) Saksassa, Ranskassa ja Englannissa vastaaviin Japanissa ja tuli siihen johtopäätökseen, että keskiajan eurooppalaiset luostarit muistuttivat tässä suhteessa hyvin paljon Japanin buddhalais-temppeleitä ja shintopyhäkköjä. Opinnäytteensä ensimmäisessä luvussa hän määritteli Japanin keskiajaksi vuodet 1156–73.⁶ Tuolloin keskiaikana pidettiin yleisesti vuosien 1183 (tai 1185) ja 1616 välistä aikaa. Hiraizumi halusi tarkentaa keskiajan ajoitusta siten, että samurailuokan merkitys korostui siinä. Kun Euroopan historiassa ylenkatsottiin keskiaikaa, Japanissa jälkimmäisellä oli hänen mukaansa suuri merki-

tys. Hiraizumin mielestä papiston olisi varhaiskeskiajalla pitänyt johtaa kansan kasvatamista, mutta oppimattomuudellaan ja siitä johtuvalla moraalaisella rappeutumisellaan se aiheutti Japanin heikkoudentilan. Tilanne korjautui myöhäiskeskiajalla, jolloin samurailuokka nousi valtaan ja maan henkisen ryhdistäytyminen tapahtui soturietiikan pohjalla.⁷

Vanhastaan Japanin historiankirjoituksessa keskiajan katsottiin muodostavan pohjan maan oman kulttuurin kehitykselle. Hiraizumi halusi, että maan keskiaikainen hengellisyys toimisi pohjana paitsi uuden ajan kulttuurihistorialle myös poliittiselle historialle.⁸ Hänen väitöskirjastaan ilmenee, että hänellä *Nihonshoki* toimi Japanin vanhanajan historiana.⁹ Hiraizumille Japanin alkuperä oli – *Nihonshokin* mukaisesti – yhtä kuin keisari Jimmun aikakausi.

Vuonna 1926 Hiraizumi julkaisi kolmannenkin teoksen nimeltä *Waga rekishikan* (Historianäkemyksemme). Siinä hän sel-

2. *Nihonshoki* toimitettiin prinssi Tonerin määräyksestä. Siinä on kaikkiaan 30 lukua ja se on kirjoitettu klassisella kiinan kielellä. Se kattaa Japanin historian ”jumalten aikakaudesta” keisarinna Jiton valtakauteen 690–697 saakka.

3. Meiji-perustuslain artiklojen I ja III katsotaan pohjautuvan *Nihonshokiin* ja muihin Japanin klassisiin narratiiveihin. Artiklan I mukaan Japanin keisarisuvun tulee hallita Japanin keisarikuntaa katkeamattomana sarjana ikuisesti. Artikla III korostaa keisarin pyhyyttä ja koskemattomuutta.

4. Maan johtava sosialisti Shūsui Kōtoku teloitettiin yhdessä 24 muun sosialistin kanssa yrityksestä salamurhata Meiji-keisari. Toshiaki Wakai (1999) 'Hiraizumi Kiyoshi ni okeru ningei keisei' (Kiyoshi Hiraizumin luonteen muotoutuminen), *Seiji keizai shigaku*, vol. 397 (September 1999), 11.

5. Shōichi Matsuo (1977), 'Hiraizumi no rekishikan: senzen sengo no kōkokushikan no ichitenkei' (Hiraizumin historianäkemykset: sotaa edeltävien ja sodan jälkeisten imperiumikeskeisten historiakäsitysten yksi malli), *Nihon fashizumushu ron* (Näkökulma japanilaisen fašismin historiaan), Tokyo: Hosei University Press, 241–243. Matsuon mukaan Hiraizumin kritiikki demokratiaa painottavaa historiakäsitystä kohtaan perustui samoihin näkökohtiin kuin saksalaisen Edward Meyerin moderniin historiaan kohdistama arvostelu.

6. Hiraizumi (1926) *Chūsei ni okeru shaji to shakai tonon kankei*, Tokyo: Shibundo, 11–14.

7. Hiraizumi (1926) *Chūsei ni okeru seishin seikatsu*, Tokyo: Shibundo, 423–424, 493.

8. Hiraizumi (1926) *Chūsei ni okeru shaji to shakai tonon kankei*, 3, 7–8.

9. Hiraizumi (1926) *Chūsei ni okeru shaji to shakai tonon kankei*, 113.

keästi hyökkäsi materialistista historiakäsitystä vastaan leimaten sen epätieteelliseksi. Hän tuomitsi niinkään demokratiaa ja marxilaisuutta koskevat tuon ajan historianäkemykset pitäen niitä syyllisinä Japanin sekasortoon. Uusin historian tutkimus oli hänen mielestään niinkään väärässä painottaessaan joukkojen merkitystä yksilöiden asemesta.¹⁰ Hiraizumi pelkäsi marxilaisten aatteiden leviämistä historian laitoksen opiskelijoiden keskuudessa. Marxilainen tulkinta oli tuolloin Japanissa toinen historian tutkimuksen kahdesta pääkoulukunnasta, toinen oli Ranken mukaan nimetty koulukunta. Marxilaiset painottivat kansan merkitystä historiassa ja lähestyivät yhteiskunnallisia ongelmia yhteiskuntaluokkien näkökulmasta. Hiraizumi vierasti molempia koulukuntia, mutta niistä varsinkin marxilaista.¹¹

Historioitsija keisarin ja kansallisvaltion palveluksessa

Hiraizumin hengellinen historianäkemyks kehittyi äärimuotoonsa 1930-luvulla. Hän vieraili vuosina 1930–31 Saksassa, Itävallassa, Italiassa, Ranskassa ja Englannissa, mikä vain entisestään vahvisti hänen konservatiivista, nationalistista ajatteluaan.¹² Hänen ollessaan vielä matkalla Tokion keisarillisessa yliopistossa syntyi kommunistinen lukuseura ”R.S.” (*Reading Society*).¹³ Japaniin palattuun Hiraizumi alkoi taistella marxilaisuutta vastaan organisoiden oikeistolaisen opiskelijajärjestön *Shukōkain* (”Punaisen valon seura”) vuonna 1931.¹⁴

Hiraizumi julkaisi vuonna 1932 teoksen *Kokushigaku no kotsuzui* (Kansallisen historian ydin). Siinä hän painotti, kuinka kansakunnan historia tarvitsi tuekseen kansalaisten arvostuksen, ymmärryksen ja myötätunnon: menneisyyden suuret saavutukset syntyivät aina uudelleen kunhan ihmiset osasivat osoittaa niille arvostustaan. ”Japanin historiaa on yhtä kauan kuin Japanin henki elää!”¹⁵ Hiraizumille historiaa oli olemassa ainoastaan jaloluonteisten henkilöitten toiminnan kautta. Kun sen paremmin Japanin esihistoriallisen ajan ihmisillä kuin vierasheimoisilla ”barbaareillakaan” ei ollut tunnettuja sankareita, ei heillä ollut oikeaa historiaakaan.¹⁶ Hiraizumille varsinai-

nen Japanin esihistoria ei merkinnyt mitään. Hän myös veti selkeän rajan Japanin ja muun Itä-Aasian historian välille.

Hiraizumi alkoi 1930-luvulla myös aktiivisesti osallistua politiikkaan. Hänellä oli yhteyksiä maansa sotalaivastoon, joka pyysi usein häntä kertomaan Japanin historiasta. Tätä kautta hän sai mahdollisuuden luennoida myös keisari Hirohitolle. Hän julkaisi samalla vuosikymmenellä myös useita teoksia, joissa hän kritisoi hyötyajattelua, liberalismia, demokratiaa ja marxilaisuutta samalla kun korosti lojaalisuuden ja vanhempainkunnioituksen sekä soturihengen tärkeyttä japanilaisten suojelemisessa mainituilta vahingollisilta ideologioilta.¹⁷ Hiraizumi avasi jopa kaksi yksityiskoulua 1933 opettaakseen nuorisolle keisarivaltiokeskeistä historianäkemystään.

10. Hiraizumi (1926) *Waga rekishikan*, Tokyo: Shibundo, 2–6, 16–17, 379–380.

11. Aikakauden vasemmistolaisiin historioitsijoihin kuului Goro Hani, joka kuten Hiraizumikin, oli saanut vaikutteita Bebedetto Grocelta. Mieltäpitäitään Hani ja Hiraizumi olivat kuitenkin vastakkaisia ja Hani arvostelikin ankarasti Hiraizumin hengellistä historianäkemyttä. Goro Hani (1928), ’Han rekishishugi hihan’ (Anti-historismin kritiikki), *Shigaku zasshi* (Historian aikakauslehti) 39:6.

12. Alunperin Hiraizumin tarkoituksena oli olla kauemmin Euroopassa, mutta hän huolestui Japanin tulevaisuudesta nähtyään Euroopan jännittyneen tilanteen ja palasi kotimaahansa. Ks. Kazuhide Uemura (2000), ’Kiyoshi Hiraizumi and Friedrich Meinecke (1)’, *Kyōto sangyō daigaku hōgakkai*, vol. 33 (February 2000); Akira Imatani (1989), ’Hiraizumi Kiyoshi no hensetsu ni tsuite: Shōwa shigaku no ichidanmen’ (Kiyoshi Hiraizumia koskeva näkemyksen muutos: yksi lehti Shōwa-kauden historiankirjoituksessa), *Yokohama ichi-ritsu daigaku ronsō jinbun kagaku keiretsu*, vol. 40, no. 1.

13. Kommunistinen lukuseura kuului osana Kommunistista nuorisoliittoa (Kyōsan seinen dōmei), joka taas toimi Kommunistisen puolueen alaisuudessa.

14. Shukōkai keskittyi aktiiviseen propagandatoimintaan mm. lähettämällä pamfletteja kaikkiin japanilaisiin lukioihin. Toshiaki Wakai (1999), ’Hiraizumi Kiyoshi ni okeru ningei keisei’, 27.

15. Hiraizumi (1932) *Kokushigaku no kotsuzui*, Tokyo: Shibundo, 5. Hiraizumi oli kirjoittanut aiheesta artikkelin jo 1927.

16. Toshiaki Wakai (1999) ’Hiraizumi Kiyoshi ni okeru ningei keisei’, 19–20.

17. Esim. Hiraizumi (1933) *Busbidō no fukkatsu* (Soturien tien elvyttäminen), Tokyo: Kinseisha; Hiraizumi (1933), ’Chūsei ni okeru kokutai gainen’ (Valtiokäsite keskiajalla), *Iwanami kōza Nihon rekishi 1*, Tokyo: Iwanami; Hiraizumi (1934), *Kenmu chūkō no bongi* (Kenmu chūkōn todellinen merkitys), Tokyo: Shibundo.

Marxilaisuuden leviämistä vastustamaan Japanin valtio perusti elokuussa 1932 Kansalaisten henkisen kulttuurin tutkimuslaitoksen (*Kokumin seishin bunka kenkyūjo*), Opetusministeriön ideologiatoimiston (*Monbushō shisōkyoku*) 1934 ja Uuden koulutusreformineuvoston (*Kyōgaku sasshin shinbyōgikai*) 1935. Hiraizumi myötävaikutti kaikkien näiden elinten syntyyn. Vuonna 1935 hänet nimitettiin Tokion keisarillisen yliopiston professoriksi. Hänellä oli merkittävä vaikutusvalta armeijan, poliisikoulujen sekä yliopiston piirissä annettuun historian opetukseen.¹⁸ Hän vieraili Mantšuriassa pitäen puheen Manchukuon keisarin läsnäollessa maaliskuussa 1940. Tyynenmeren sodan alettua 1941 hänestä tuli Japanin sotalaivaston neuvonantaja.

Yhteenvetona Hiraizumin toiminnasta historioitsijana voidaan todeta, että monissa kirjoissaan hän painotti historiaan kohdistuvan hengellisen näkökulman välttämättömyyttä. Hänen historian tutkimustaan motivoivat ajankohtaiset tarpeet, kuten halu vastustaa marxilaisuuden leviämistä. Hän piti *Nihonshokia* Japanin vanhan ajan historiana jo opintojensa alusta lähtien. Hän ylläpiti näkemystään vielä sodan jälkeen, jolloin hän palasi kotipaikkakunnalleen shintopapiksi sukunsa Hakusan-pyhäkköön. Vuonna 1970, jolloin hän oli 75-vuotias, hän julkaisi nuorisolle tarkoitettun Japanin historian (*Shonen Nihon shi*).¹⁹ Teoksesta ilmenee, ettei hänen näkemyksensä Japanin historiasta ollut muuttunut mitenkään. Esipuheessa hän testamenttaa kirjan sa Japanin nuorisolle: hänen toiveenaan on kehittää nuorten tietoisuutta japanilaisesta identiteetistään, jotta nämä olisivat ylpeitä maansa historiasta. Vaikka kirjassa on 729 sivua, siinä ei viitata lainkaan Japanin esihistorialliseen aikaan, vaan historia alkaa, kuten *Nihonshoki*, keisari Jimmusta. Keisarit ja samurait muodostavat kirjan sisällön, eikä keskiajan jälkeiseen aikaan viitata juuri lainkaan.

Teostensa välityksellä Hiraizumi nautti melkoista vaikutusvaltaa niin poliittisissa kuin akateemisissakin piireissä vielä toisen maailmansodan aikana. Sen jälkeen hän jäi vähälle huomiolle. Monet tutkijat suhtautui-

vat kriittisesti hänen teoksiinsa pidättäytyen puhumasta hänestä ja hänen edustamastaan historian koulukunnasta.²⁰ Hän katosi julkisuudesta, vaikka hänellä onkin ollut kannattajia. Viime aikoina kuitenkin huomiota on jälleen alettu kiinnittää Hiraizumin teoksiin myös tutkijapiireissä.²¹

Jalmari Jaakkola Suomen muinaisuutta etsimässä

Kansanperinteen tutkimuksella on ollut merkittävä rooli Suomen historian tutkimuksen kehityksessä. Yhdysvaltalainen folkloristi Willian A. Wilson kirjoitti vuonna 1976 ilmestyneessä teoksessaan, että ”todennäköisesti missä muussa maassa ei kansatieteen ja kansallisaatteen avioliitto ole tuottanut yhtä dramaattisia seurauksia kuin Suomessa.”²² Hän viittasi tällöin aikaan Kalevalan kirjoittamisesta toiseen maailmansotaan.

Jalmari Jaakkola syntyi Eurajoella 1885. Kuten Hiraizumi, hän oli jo lapsesta kiinnostunut kotiseutunsa historiasta. Hän kävi keskikoulun Raumalla, jonka historia myös

18. Matsuo (1977) 19–20, 273. Hiraizumin teoksia käytettiin oppikirjoina poliisikouluissa.

19. Hiraizumin kirja julkaistiin uudelleen vuonna 1979 nimellä *Monogatari Nihonshi* (Japanin historian tarina), Tokyo: Kodansha. Uusi nimi osoittaa, ettei teoksen sisältöä ole enää hyväksytty hyväksyty historiaksi. Vuonna 1997 teos ilmestyi myös englanniksi nimellä *The Story of Japan*, Mie: Seisei kaikaku.

20. Kazuo Ōkuma (1984) 'Nihon no rekishigaku ni okeru 'gaku': Hiraizumi Kiyoshi ni tsuite' ('Tutkimus' Japanin historian tutkimuksessa: Kiyoshi Hiraizumista), *Chūsei shisōshie no kōsō* (Kohti keskiajan aatehistorian ideoita), Tokyo: Meicho kankōkai (artikkeli ilmestyi alunperin 1959–60 *Kokushi kenkyusbitsu* -lehden numeroissa 7–8); Susumu Ishii (1976) uudelleenarvioi Hiraizumin keskiajan tutkimuksia ensimmäisen kerran sitten II maailmansodan päättymisen jälkeen. Yoshihiko Amino (1978), *Muen – kugai – raku: Nihon chūseki no jiyū to beiwa* (Muen – kugai – raku: vapaus ja rauha Japanin keskiajalla), Tokio: Heibonsha. Amino suhtautuu Hiraizumiin osin arvostaen, osin kriittisesti; Akira Imatani (1989), 'Hiraizumi Kiyoshi no hensetsu ni tsuite: Shōwa shigaku no ichidanmen'.

21. Tunnetuin Hiraizumin kannattaja on shintolaisen Jingū Kōgakukan Universityn entinen rehtori Takashi Tanaka. Shōichi Matsuo (1977); Ishii (1976); Imatani (1989); Takeshi Abe (1999), *Taibeiyō sensō to rekishigaku* (Tyynenmeren sota ja historia), Tokyo: Yoshio-ka kōbunkan.

22. William A. Wilson (1976) *Folklore and Nationalism in Modern Finland*, Bloomington: Indiana University Press, ix.

osaltaan innoitti häntä opiskelemaan myöhemmin Satakunnan keskiaikaista historiaa Helsingin yliopistossa. Hän alkoi tehdä väitöskirjaa filosofian laitoksella 1909 Suomen keskiaikaisesta historiasta. Hänen lähestymistapansa oli jo alunpitäen sikäli ainutlaatuinen, että hän pyrki hyödyntämään historian tutkimuksessa myös kansanperinteen tutkimuksen, maantieteen sekä kielitieteen menetelmiä.

Uransa alusta lähtien Jaakkola poikkesi historiankirjoituksen valtavirrasta, jossa hän katsoi ruotsalaisen näkökulman hallitsevan liiaksi, ainoana poikkeuksena Yrjö Koskisen kirjoitukset. Hän omaksui elämäntehäväkseen isänmaan menneisyyden uudelleenarvioimisen itsenäisen valtion tarpeita vastaavalla tavalla. Hän päätti kirjoittaa suomalaisia varten oman Suomen historian, missä häntä auttoi hänen laaja perehtyneisyytensä Euroopan historiaan.²³

Jo ensimmäisen maailmansodan aikoihin Jaakkolan poliittinen tietous alkoi kasvaa. *Uusi Päivä* -lehdessä hän vertaili monarkiaa ja tasavaltaa toisiinsa ja katsoi edellisen sopivan Suomelle paremmin kuin jälkimmäisen.²⁴ Väitöskirjassaan *Pyhän Eerikin pyhimystraditionin, kultin ja legendan synty* (1922) ja pian sen jälkeen ilmestyneessä teoksessaan *Pirkkalaisliikkeen synty* (1924) hän hyödynsi kotimaakuntansa Satakunnan historiallisia lähteitä. Jalmari Jaakkolalle Satakunta oli historian aarreaita, josta löytyivät myös *Kalevalan* juuret. Hänelle Kalevala merkitsi kahta tärkeää asiaa: se tarjosi Suomelle oman Ruotsista poikkeavan muinaisajan ja se legitimoiti Suomen rajan siirtämisen itään.

Suur-Suomen perusteluina Kalevala ja Fennoskandia

Tultuaan vuonna 1923 nimitetyksi pohjoismaiden historian lehtoriksi Jaakkola puhui Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tilaisuudessa. Hänen mukaansa monet Kalevalan sankarien nimet esiintyivät suku- ja paikaniminä Satakunnassa, mikä puhui sen puolesta että nämä urhot olivat aikoinaan olleet Satakunnassa, josta sitten lähtivät Itä-Karjalaan. Puhe teki vaikutuksen paikalla olleeseen kansanrunouden tutkijaan Kaar-

le Krohniin, joka rohkaisi Jaakkolaa tutki-
maan Kalevalan alkuperää.²⁵

Alku-Kalevalan 100-vuotisjuhlavuonna 1935 Jaakkola kirjoitti useita Kalevala-aiheisia artikkeleita. *Historiallisessa Aikakauskirjassa* hän kirjoitti Kalevalan ja historian suhdetta koskevan puolivuosisataisen tutkimustyön ”melko johdonmukaisena” tuloksena olevan, että ”Kalevalan sankarirunous on perusluonteeltaan reaalin ja historiallinen sekä synnyltään länsisuomalainen”.²⁶ Kauko Pirinen on todennut, että kyseisen Kalevalan juhlavuoden innostamina monet kansanrunouden tutkijat pitivät muinaisrunoja osoituksina sankarien aikakaudesta. Myös Jaakkolan *Suomen varhaishistoria: heimokausi ja ”Kalevalakulttuuri”* ilmestyi juuri silloin. Teos oli omistettu 1933 kuolleelle Krohnille, jonka folkloristinen menetelmä oli selvästikin tehnyt vaikutuksen Jaakkolaan. Kirjassaan Jaakkola totesi Suomessa olleen esikristillisellä kaudella itsenäinen ja kehittynyt kulttuuri. Kalevala puolestaan oli todisteena muinaisen Suomen kehittyneestä kulttuurista. Pirisen mukaan Jaakkola ei ollut yksin tulkitessaan vanhat runot historiaksi, mutta hän oli muita rohkeampi analogiassaan.²⁷ Jaakkola kuitenkin poikkesi muista tutkijoista siinä, että hän pysyi näkemyksessään Kalevalan historiallisuudesta myös toisen maailmansodan jälkeen, samoin kuin siinä, että hän yhdisti Kalevalan Fennoskandian käsitteeseen todistellakseen Suomen mennyttä suuruutta.

Vuonna 1898 julkaistussa Kuolan geologista kehitystä kvartäärikaudella käsitelleessä väitöskirjassaan suomalainen maantieteilijä Wilhelm Ramsay ehdotti Suomesta, Ruotsista, Norjasta, Itä-Karjalasta sekä Aunuksen kuvernementin pohjoisosasta ja Arkangelin kuvernementin länsiosasta koostuvan alueen kutsumista Fennoskandiaksi.²⁸ Jo tätä ennen vuonna 1837 kasvitieteilijä J. E. A. Wirzén esitteli väitöskirjassaan hyvin samansisältöisesti ”luonnonhistoriallisen” Suomen rajat. Kun Itä-karjala ei kuitenkaan ollut koskaan kuulunut poliittisesti Suomeen, tällaiset rajanmäärittelyt osoittivat ekspansiivista suomalaista kansallisuusajattelua.²⁹

Jaakkola itse argumentoi jo 1926 artik-

kelissaan ”Maamme vanhoista valtarajoista” Suomen itä- ja etelärajan olevan samalla historiallinen raja Euroopan läntisen ja itäisen kulttuurivyöhykkeen välillä – näin kysymys Suomen rajoista oli relevantti myös Euroopan historian kirjoituksen näkökulmasta.³⁰ Jaakkolan mielestä Fennoskandia oli sovelias käsite kuvattaessa Suomen ja Euroopan yhteyttä, Suomen alkuperää samoin kuin perusteltaessa Suomen toiveita saada Itä-Karjala ja Kuolan niemimaa ”takaisin”.

Jaakkolan *Suomen historia* -sarjan kolmas teos *Suomen varhaiskeskiaika* ilmestyi vuonna 1938. Siinä hän painotti Suomen asemaa läntisen kulttuurin itäisenä linnakkeena.³¹ Talvisodan päätyttyä 1940 Jaakkola kirjoitti teoksen *Suomen historian ääri-
viivat*, jonka esipuheessa hän ilmoitti kirjoittaneensa teoksen huomattuaan sodan aikana, että ”laajoilla kansankerroksilla ei ollut käytettävissä nykyajan tutkimustilannetta vastaavaa, lyhyttä yleiskatsausta isänmaan historiaan”.³² Hänen kirjassaan käyttämänsä itärajakäsite perustui Fennoskandian käsitteeseen. Historiallisena todisteenä rajasta toimi Kalevala. Samoja perusteita Jaakkola käytti vuonna 1941 ilmestyneestä teoksessa *Suomen idänkysymys*.³³ Siinä Jaakkola legitimoiti Kalevalalla Itä-Karjalan valtausta:

Myöskin Itä-Karjalan vanha henkinen perintö, kuten Länsi-Suomessa syntynyt ja itään vaeltanut Kalevalarunous, jolla ei ole mitään elimellistä yhteyttä slaavilaisen kulttuurin tai maailmankatsomuksen kanssa, osoittaa kyseessä olevan itäisen karjalaisalueen henkisestikin ikivanhaksi ja kiinteäksi Fenno-Skandian ja Suomen jatkoksi.³⁴

Samanaikaisesti Jaakkola painotti Suomen yhteyksiä länteen: *Suomen historia* -sarjansa vuonna 1944 ilmestyneessä osassa *Suomen sydänkeskiaika* hän laski Suomen Kalmarin unionin neljänneksi jäsenmaaksi.³⁵

Tarustot – historian korttitaloja

Vertailtaessa toisiinsa historioitsijoita Hirazumi ja Jaakkola voidaan löytää useita samankaltaisuuksia. Molempien kiinnostus

historiaan lähti liikkeelle paikallishistorias-ta. Molemmat erikoistuivat jo tutkimustoi-mintansa varhaisessa vaiheessa keskiajan historiaan ja pyrkivät soveltamaan itse määrittelämänsä ”keskiajan” koskemaan koko kansakuntaa. Tämä keskiajan tutkimus perustui tutkijoitten oman ajan kysymyksen-asetteluihin ja siinä kyseenalaistettiin val-litseva tutkimussuuntaus.

Hiraizami ja Jaakkola ilmaisivat huolen-sa valtakunnan tilasta. Heidän oma poliittinen näkemyksensä kuvastui tutkimukseen. Molempien tutkimuksella oli merkittävä vaikutus ei ainoastaan aikansa tieteeseen, vaan myös yleiseen mielipiteeseen ja maan-puolustukseen. Molemmat hyödynsivät tut-kimustaan poliittisessa toiminnassaan. Jaak-kola painotti Itä-Karjalan kuulumista Suo-

23. Armas Luukko (1965) 'Jalmari Jaakkola', *Suomalaisia historian tutkijoita: Historiallisen Yhdistyksen julkakirja 1890–1965*, Porvoo: WSOY, 203; Jaakkola (1917), 'Aikaisemman keskiajan kulttuuriolot', *Maailmanhistorian II osa*, vihkot 29–31.

24. *Uusi Päivä* 2–6.8.1918.

25. Puheen yhteenveto julkaistiin teoksessa *Suomi V*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1927, sarja 4 no. 3, 2, 8–10.

26. Jalmari Jaakkola (1935) 'Kalevala ja historia: Kalevalan satavuotispäivän johdosta', *Historiallinen Aikakauskirja*, 4.

27. Kauko Pirinen (1985), 'Jalmari Jaakkolan keskiajan kuva tämän hetken näkökulmasta', *Historiallinen Aikakauskirja*, 2, 116.

28. Anto Leikola (1986), *Kotikabinetti*, Porvoo: WSOY, 137–138.

29. Allan Tiitta (1994) *Harmaakiven maa: Zacharias Topelius ja Suomen maantiede*, Helsinki: Suomen tiedeseura, 151.

30. *Historiallinen Aikakauskirja*, 1926, s. 192.

31. Armas Luukko (1965), 209.

32. Jalmari Jaakkola (1949) *Suomen historian ääri-
viivat*, Porvoo: WSOY, 5.

33. Teos *Suomen idänkysymys* syntyi presidentti Risto Rydin pyydettyä 17.4.1941 Jaakkolan apua sen seikan osoittamiseksi liittolaismaa Saksalle, että Itä-Karjalan ja Kuolan alueet kuuluivat vanhastaan Suomen yhteyteen, mikä legitimoisi Itä-Karjalan miehityksen. Jaakkolan käsikirjoitus painettiininkin kiireellisesti saksaksi ja vasta sitten se ilmestyi suomeksi, ruotsiksi, englanniksi ja ranskaksi. Ohto Manninen (1980), *Suur-Suomen ääri-
viivat*, Helsinki: Kirjayhtymä, 234–242. Jaakkolan teosten käytöstä toisessa maailmansodassa ks. myös Ilkka Herlin, 'Linjoilla ja linjojen takana. Historioitsijat sodassa', teoksessa Pekka Ahtinen ja Jukka Tervonen (toim.) (1996) *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat: matka suomalaisen historiankirjoitukseen*, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 87–92.

34. Jaakkola (1941) *Suomen idänkysymys*, 16.

35. Päiviö Tommila (1989), *Suomen historiankirjoitus: tutkimuksen historia*, Porvoo: WSOY, 187.

meen, Hiraizumi taas keisarijärjestelmän keskeisyyttä Japanin historiassa. Käyttämällä tarustoja kansakunnan historian rakennusaineina, molemmat kytkivät omat kansakuntansa kansainvälispoliittiseen ympäristöön. Vasta äskettäin itsenäistyneelle Suomelle, samoin kuin Japanille (joka tuonaikaisen perustelun mukaan oli ”länsivaltojen mallia noudattaen” hyökännyt Kiinaan ja muuallekin Aasiaan) kansan yhtenäisyys ja kansakunnan turvallisuus olivat tärkeitä kysymyksiä. Molemmat historiantutkijat käyttivät tarustoja kansakunnan historian perustana pyrkien näin luomaan uuden historian tulkinnan, joka toimisi kansakunnan yhtenäisyyden pohjana ja identiteetin vahvistajana.

Kalevala ja *Nibonsboki* ovat hyvin erityyppisiä syntyajan, kokoamistavan tai sisällön osalta. Kuitenkin Jaakkola ja Hiraizumi saattoivat historioitsijan arvovallalla käyttää niitä melko samantyyppisesti omilla tahoillaan kansallisten tavoitteiden edistämiseen. Pitämällä Elias Lönnrotin kansanrunousperinteestä kokoamaa kansalliseeposta *Kalevalaa* historiallisia tosiseikkoja kuvastavana Jaakkola pyrki luomaan Suomelle oman Ruotsista poikkeavan muinaisajan ja todistelemaan Itä-Karjalan kuulumista Suomeen. Keisari-instituutiota tukevaksi ”historiaksi” luotuun *Nibonsbokiin* viitaten Hiraizumi todisteli Japanin keisarivallan mahtia aikana, jolloin Japani parhaillaan alistoi muita Aasian maita. Japanin monarkiaan oli sisäänrakennettu eriarvoisuus: kansalaiset, myös siirtomaiden asukkaat, olivat olemassa osoittaakseen uskollisuuttaan Japanin keisarille. Kun sekä Suomen että Japanin kansalliset laajenemisyhtymykset romahtivat toisessa maailmansodassa, menettivät *Kalevala* ja *Nibonsboki* kerralla poliittisen tilauksensa. ■